

Österreich | Auschwitz. Zeichnungen von Jan Kupiec 1945

Austria | Auschwitz. Rysunki Jana Kupca z 1945 r

Austria | Auschwitz. Drawings by Jan Kupiec, 1945

Birgit Johler, Albert Lichtblau, Christine Rothländer, Barbara Staudinger, Hannes Sulzenbacher

Vorwort

Das Jahr 2015 steht unter dem besonderen Zeichen des Gedenkens. Wir gedenken des Endes des Zweiten Weltkrieges vor 70 Jahren, der Befreiung der nationalsozialistischen Konzentrationslager und somit des Endes des Massenmords und millionenfachen Leids. Wir erinnern uns aber auch an den Beginn von Hoffnung und Frieden und an die Wiedererlangung der Freiheit. Die Geschichte des ehemaligen Häftlings Jan Kupiec verknüpft all jenes. Nach dem Angriff Nazi-Deutschlands auf Polen gefangen genommen und bereits im Sommer 1940 ins Konzentrationslager Auschwitz deportiert, gelangte er über mehrere Stationen ins Konzentrationslager Ebensee, wo er im Mai 1945 befreit wurde.

Das vom Nationalfonds als Koordinierungsstelle für die Neugestaltung der österreichischen Ausstellung in Auschwitz-Birkenau im Jahre 2014 nach europaweiter Ausschreibung beauftragte kuratorische und wissenschaftliche Team ist im Zuge seiner Recherchen im Staatlichen Museum Auschwitz-Birkenau auf Zeugnisse von Jan Kupiec gestoßen. Dazu gehören die vorliegenden 13 Postkarten, die einen besonderen Fund darstellen. Die Rückseiten abgelichteter österreichischer Sehenswürdigkeiten dienten Kupiec als Unterlage, um seine Erinnerungen an die Grausamkeiten von Auschwitz und Birkenau zeichnerisch festzuhalten. Damit verknüpfte er diese scheinbar getrennten Welten in einer verstörenden Weise, so dass sich heute in diesen Karten die zentrale Idee der neuen Ausstellung, die Verbindungslinien zwischen Österreich und Auschwitz sichtbar zu machen, materialisiert.

Es freut mich sehr, dass der Nationalfonds diese ungewöhnliche Edition als Förderer ermöglichen konnte.

Hannah Lessing

Wien, im Mai 2015

Przedmowa

Rok 2015 stoi pod szczególnym znakiem pamięci. Obchodzimy bowiem 70 rocznicę zakończenia II wojny światowej i wyzwolenia nazistowskich obozów koncentracyjnych, a ich wyzwolenie położyło zarazem kres mordom na skalę przemysłową i cierpieniom milionów. Przy tej okazji chcemy także ocalić od zapomnienia rodzącą się wówczas nadzieję, początek życia w pokoju oraz moment odzyskania niepodległości. Historia byłego więźnia, Jana Kupca, jednoczy w sobie to wszystko. Wzięty do niewoli po napaści hitlerowskich Niemiec na Polskę i deportowany do obozu koncentracyjnego Auschwitz już latem 1940 r., Jan Kupiec, przeszedłszy przez liczne więzienia i obozy, dostał się w końcu do obozu koncentracyjnego Ebensee, z którego został wyzwolony w maju 1945 r. Zespół kuratorsko-naukowy, wyłoniony w wyniku konkursu rozpisanego na skalę europejską i powołany przez Narodowy Fundusz Republiki Austrii na Rzecz Ofiar Narodowego Socjalizmu – organ koordynacyjny, odpowiedzialny za nową koncepcję austriackiej wystawy narodowej w Auschwitz-Birkenau w 2014 r. – natknął się w trakcie swych prac poszukiwawczo-badawczych w Muzeum Auschwitz-Birkenau na świadectwa Jana Kupca. Jest nimi 13 widokówek będących odkryciem szczególnym. Odwrotna strona widokówek ze zdjęciami austriackich miejsc turystycznych posłużyła Kupcowi za przestrzeń, na której uwiecznił w postaci rysunków wspomnienia okrucieństw przeżytych w Auschwitz i Birkenau. Tak połączył on owe na pozór odcięte od siebie światy w sposób wywołujący poruszenie. Widokówki te symbolizują obecnie centralną ideę nowej wystawy, której sednem jest ukazanie powiązań między Austrią a Auschwitz. Bardzo się cieszę, że Narodowy Fundusz mógł przejąć sponsorat tej jedynej w swoim rodzaju publikacji!

Hannah Lessing

Wiedeń, maj 2015 r.

Preface

The year 2015 is one of especial significance for commemoration. We commemorate the end of the Second World War 70 years ago, the liberation of the National Socialist concentration camps and consequently the end of mass murder and the suffering of millions. Yet we also remember the beginning of hope and peace and the recovery of freedom. The history of the former prisoner Jan Kupiec brings all this together. Taken prisoner following Nazi Germany's attack on Poland and deported to the Auschwitz concentration camp as early as summer 1940, he passed through many prisons before arriving at the Ebensee concentration camp, where he was liberated in May 1945. The curatorial and academic team selected in 2014 to redesign the Austrian exhibition at Auschwitz-Birkenau, following a Europe-wide call coordinated by the National Fund of the Republic of Austria, came across writings and papers belonging to Jan Kupiec while carrying out research at the Auschwitz-Birkenau State Museum. Among these were the 13 postcards at hand, which represent a very special find. The reverse of photographs of Austrian tourist sights served Kupiec as a canvas on which to capture, in drawing, his memories of the atrocities of Auschwitz and Birkenau. In doing so, he linked these two seemingly separate worlds in an unsettling way, a way that makes these cards today the materialisation of the central idea of the new exhibition: to make visible the lines of connection between Austria and Auschwitz. I am happy that the National Fund's support has enabled the publication of this unique edition.

Hannah Lessing

Vienna, May 2015

Österreich und Auschwitz

Birgit Johler

Albert Lichtblau

Christiane Rothländer

Barbara Staudinger

Hannes Sulzenbacher

Österreich hat seit 1978 im Staatlichen Museum der Gedenkstätte Auschwitz-Birkenau einen Platz: Bis 2013 befand sich im Block 17 des ehemaligen „Stammlagers“ die österreichische Länderausstellung, die sich gemäß der Aufschrift an der Eingangstafel – „11. März 1938: Österreich – Erstes Opfer des Nationalsozialismus“ – in erster Linie mit den österreichischen Opfern der nationalsozialistischen Vernichtungspolitik beschäftigte. Seit 2014 wird inhaltlich an einer neuen österreichischen Ausstellung gearbeitet, die Österreich in Auschwitz auf zweifache Weise verankert: Als Herkunftsland von Opfern wie von Täter_innen.

„Entfernung“ lautet der deutsche Titel dieser neuen Ausstellung, die 2017 eröffnet werden soll. „Entfernung“ bedeutet dabei mehr als die räumliche Distanz zwischen Österreich und Auschwitz, die Teil der nationalsozialistischen Verleugnungsstrategie des Massenmordes war. Der Begriff steht auch für Vernichtung: Auschwitz-Birkenau bedeutete für die Verfolgten des NS-Regimes ihre Entfernung aus Österreich, aus dem Leben und schließlich aus dem Bewusstsein der Bevölkerung. Diesem Leitgedanken entsprechend, findet sich das Prinzip der Entfernung in der Geschichte wieder, die in der Ausstellung erzählt wird: Die Anfänge dieser Geschichte liegen in Österreich, sie endet in Auschwitz. Den Anfang und das Ende dieser Geschichte einander näherzubringen, sie zu „ent-fernen“, ohne sie auf gleicher Ebene miteinander zu verbinden, ist eine der konzeptuellen Grundideen der Ausstellung.

Trotz der historischen Verbindung zwischen diesen beiden Orten hat die Geschichte des Konzentrations- und Vernichtungslagers Auschwitz in Österreich bisher keinen expliziten Platz gefunden. Die österreichischen Opfer nationalsozialistischer Vernichtungspolitik und inzwischen auch die österreichischen Täter_innen werden im Kontext österreichischer Erinnerungsorte thematisiert; eine permanente Ausstellung zum KZ Auschwitz gibt es auf österreichischem Boden nicht.

Die 13 Postkarten, die auf der einen Seite Fotografien österreichischer Sehenswürdigkeiten und auf der anderen Seite vom polnischen Auschwitz-Häftling Jan Kupiec gezeichnete Motive und Szenen aus Auschwitz zeigen, thematisieren die Gleichzeitigkeit von Nähe und Entfernung von Österreich und Auschwitz. Die auratischen Postkarten befinden sich im Original in der Sammlung des Staatlichen Museums der Gedenkstätte Auschwitz-Birkenau. Sie in einer Edition nach Österreich zu holen, ist ein Beitrag, diese beiden Orte im kollektiven Gedächtnis einander näherzubringen. Ein weiterer Beitrag wird die neue österreichische Ausstellung in der Gedenkstätte des ehemaligen KZ Auschwitz sein.

Austria i Auschwitz

Birgit Johler

Albert Lichtblau

Christiane Rothländer

Barbara Staudinger

Hannes Sulzenbacher

Austria zajmuje stałe miejsce w Państwowym Muzeum i Miejscu Pamięci Auschwitz-Birkenau od 1978 roku. Do 2013 roku wystawa narodowa Austrii, znajdująca się w 17 bloku „obozu macierzystego”, poświęcona była głównie austriackim ofiarom polityki zagłady nazistowskich Niemiec, co oznajmiał już sam napis na tablicy przy wejściu: „11 marca 1938 r.: Austria – pierwsza ofiara narodowego socjalizmu”. Od roku 2014 przygotowana jest nowa wystawa austriacka, ukazująca Austrię w Auschwitz w dwojakim świetle – jako kraj, z którego pochodziły zarówno ofiary, jak i oprawcy.

Nowa wystawa, która zostanie otworzona w 2017 r., nosi niemiecki tytuł „Entfernung”. „Entfernung” oznacza w tym wypadku więcej niż tylko przestrzenną odległość między Austrią a Auschwitz, będącą częścią składową nazistowskiej strategii wypierania się mordu na skalę przemysłową. Pojęcie to ma również symbolizować zagładę, ponieważ dla ofiar prześladowań nazistowskiego reżimu Auschwitz-Birkenau oznaczał wydalenie z Austrii, z życia, a i ostatecznie ze świadomości społeczeństwa. Zgodnie z tą myślą przewodnią wątek oddalenia odnajdujemy w historii opowiadanej na wystawie – historii rozpoczynającej się w Austrii, a kończącej się w Auschwitz. Jednym z podstawowych zamysłów konceptu niniejszej wystawy jest idea zbliżenia do siebie początku i końca tej historii oraz jednoczesnego „od-dalenia” tychże od siebie poprzez brak połączenia między nimi na jednej i tej samej płaszczyźnie.

Pomimo historycznego powiązania między tymi obydwojma miejscami, historia obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz nie znalazła dotąd swego stałego miejsca w Austrii. O austriackich ofiarach polityki zagłady nazistowskich Niemiec, a i w międzyczasie o austriackich oprawcach, opowiadają różne austriackie Miejsca pamięci, natomiast nie ma na terenie Austrii permanentnej wystawy zajmującej się tematyką obozu koncentracyjnego Auschwitz.

13 widokówek z fotografiami austriackich miejscowości turystycznych po jednej stronie, a opatrzonych po drugiej stronie motywami i scenami z Auschwitz, narysowanymi przez polskiego więźnia oświęcimskiego Jana Kupca, ilustrują kwestię jednoczesnej bliskości i oddalenia od siebie Austrii i Auschwitz. Oryginały widokówek o wyjątkowej atmosferze znajdują się w zbiorach Państwowego Muzeum i Miejsca Pamięci Auschwitz-Birkenau. Mamy nadzieję, że ich austriackie wydanie przyczyni się do tego, że w kolektywnej pamięci te dwa miejsca zbliżą się bardziej do siebie. Kolejnym krokiem w tym kierunku będzie nowa austriacka wystawa narodowa w Miejscu Pamięci byłego obozu koncentracyjnego Auschwitz.

Austria and Auschwitz

Birgit Johler

Albert Lichtblau

Christiane Rothländer

Barbara Staudinger

Hannes Sulzenbacher

Austria has had a presence at the Auschwitz-Birkenau Memorial and State Museum since 1978. Until 2013, the Austrian national exhibition was to be found in Block 17 of the former 'main camp' and, in keeping the inscription on opening panel – '11 March 1938: Austria – First Victim of National Socialism' – it dealt primarily with the Austrian victims of National Socialist extermination policy. In 2014 work started on a new Austrian exhibition that will anchor Austria in Auschwitz in two ways: as the country of origin of victims and perpetrators alike.

The German title of this new exhibition, which will open in 2017, is 'Entfernung'. Meaning both distance and removal, 'Entfernung' points to more than just the geographical distance between Austria and Auschwitz that formed part of the National Socialists' strategy of denial of mass murder. The term also stands for extermination. For those persecuted by the Nazi regime, Auschwitz-Birkenau meant their removal from Austria, from life and, ultimately, from public consciousness. Building on this central idea, the principal of distance, of removal, is woven into the narrative presented in the exhibition. The story has its beginnings in Austria, it ends in Auschwitz. To bring the beginning and end of this history closer together, to 'remove' the distance between them without equating them on the same level, is one of the concepts underpinning the exhibition.

Despite the historical connection between these two places, so far the history of the Auschwitz concentration and extermination camp has not had an explicit place in Austria. The Austrian victims of National Socialist extermination policy and now Austrian perpetrators as well are thematised in the context of Austrian sites of memory; a permanent exhibition about the Auschwitz concentration camp does not exist on Austrian soil.

The 13 postcards, which show photographs of Austrian tourist sights on one side and motifs and scenes from Auschwitz drawn by the Polish Auschwitz prisoner Jan Kupiec on the other, thematise the simultaneity of proximity and distance between Austria and Auschwitz. The originals of these auratic postcards are held in the collections of the Auschwitz-Birkenau Memorial and State Museum. To bring them to Austria in this edition is to contribute to bringing these two places closer together in collective memory. This contribution will continue with the new Austrian exhibition in the memorial museum at the former Auschwitz concentration camp.

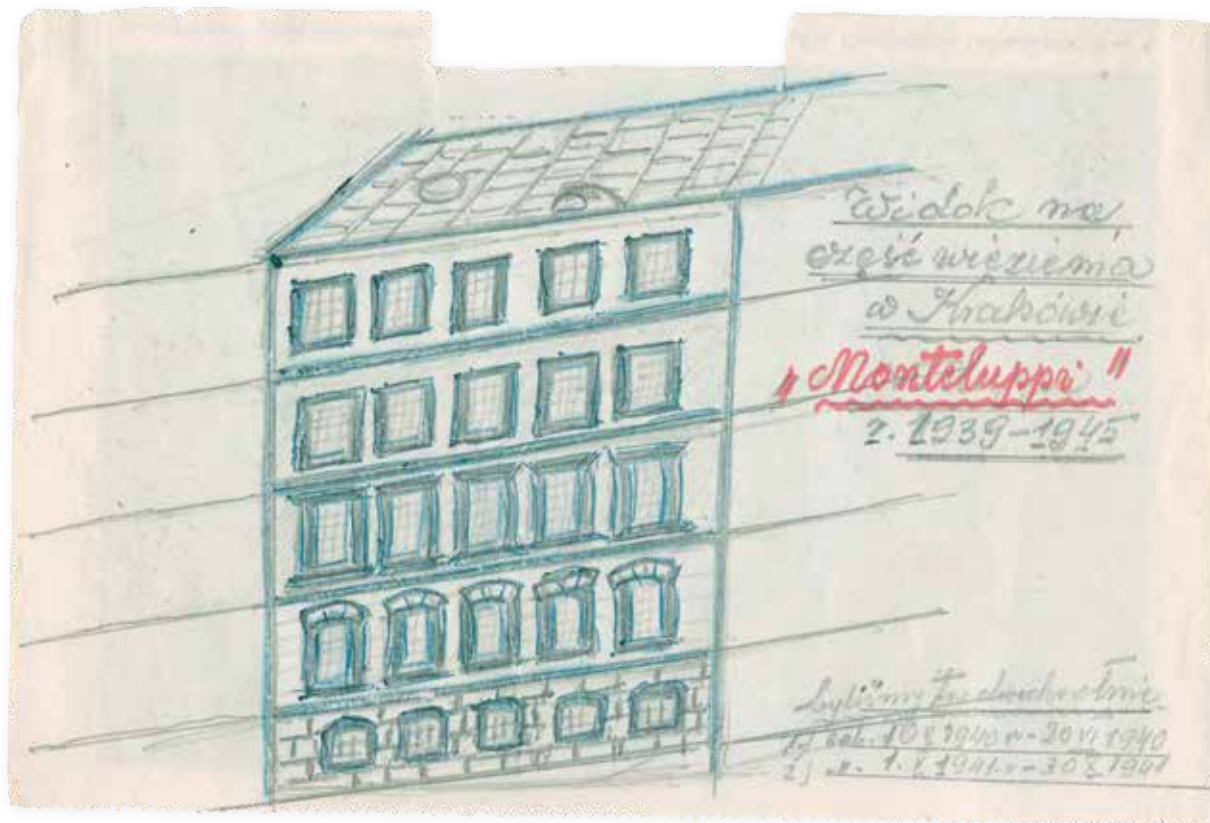
6747 - 2 - I - ONd.

Nieder-Oesterreich: Stift Heiligenkreuz

phot. Oesterreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Nieder-Österreich:
Stift Heiligenkreuz
Dolna Austria:
Opactwo Heiligenkreuz
Lower Austria:
Heiligenkreuz Abbey,
Staatliches Museum
Auschwitz-Birkenau in
Oświęcim
Państwowe Muzeum
Auschwitz-Birkenau
w Oświęcimiu
State Museum
Auschwitz-Birkenau
in Oświęcim
(PMO)-I-2-1719

Blick auf einen Teil
des Gefängnisses
„Monteluppi“
(= Montelupich)
in Krakau, 1939–1945;
wir waren zweimal hier:

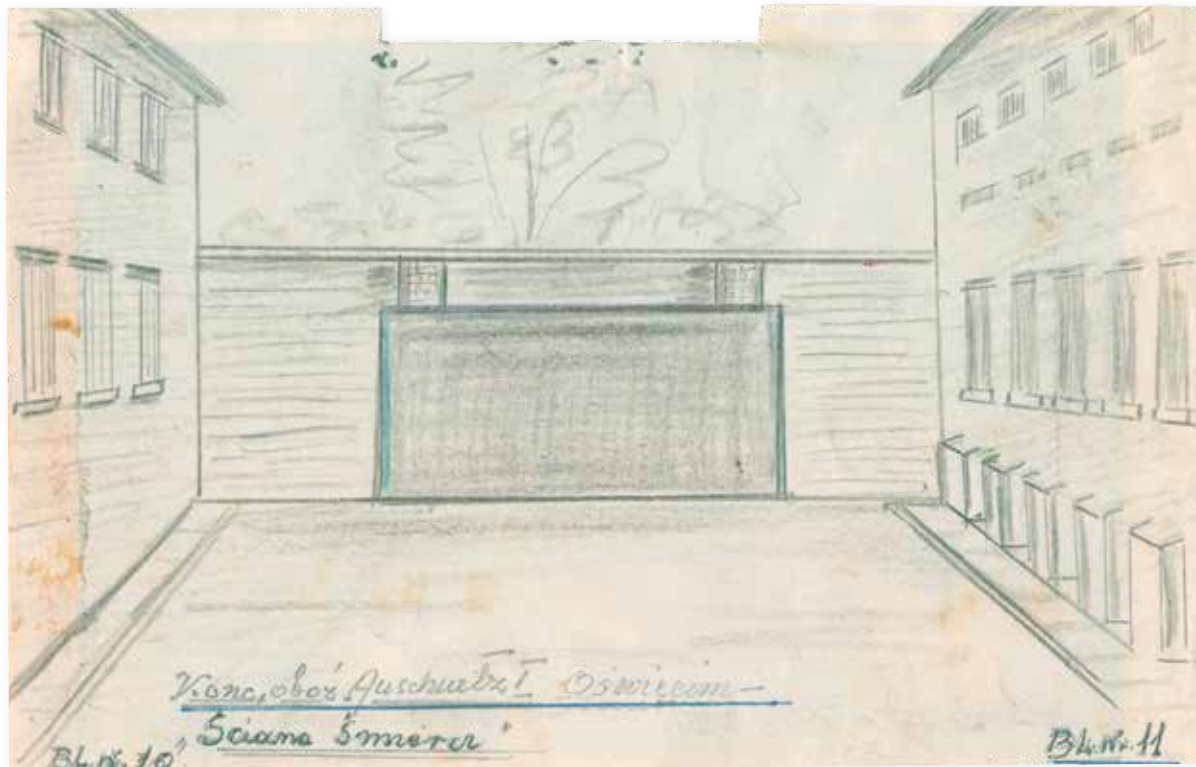
Widok na część więzienia
w Krakowie „Monteluppi“
(= Montelupich), r.
1939–1945;
byliśmy tu dwukrotnie:

View of a section of
the "Monteluppi"
(= Montelupich) prison
in Kraków, 1939–1945;
we were here twice:

Ober-Österreich:
Linz an der Donau
Górna Austria:
Linz nad Dunajem
Upper Austria:
Linz an der Donau
PMOI-2-1720

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Konzentrationslager
Auschwitz I, Oświęcim,
„Die Wand des Todes“

Konc.(entracyjny) obóz
Auschwitz I Oświęcim,
„Ściana śmierci“

Conc. (centration) camp
Auschwitz I, Oświęcim,
'The wall of death'

PMO-I-2-1721

Nieder-Österreich: Weissenkirchen

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Nieder-Österreich: Weissenkirchen
Dolna Austria: Weissenkirchen
Lower Austria: Weissenkirchen
PMO-I-2-1721

Einer der Wachtürme
im KZ Auschwitz I

Jedna ze strażnic w
obozie „Auschwitz” I

One of the watchtowers
in the Auschwitz I
concentration camp

Tirol: Matrei (Osttirol)

phot. Osterreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Tirol: Matrei (osttirol)
Tyrol: Matrei (Wschodni Tyrol)
Tyrol: Matrei (East Tyrol)
PMO-I-2-1722

O.K.

1940-1945

Powrót z pracy

[Signature]

KZ 1940–1945,
Rückkehr von der Arbeit

O.K. (obóz koncentracyjny)
1940–1945,
Powrót z pracy

C.C. (concentration camp)
1940–1945,
Return from work

PMOI-2-1723

Salzburg:
Glocknerstraße,
Nordrampe Kehre 2
Salzburg: droga na
Grossglocknera,
północny podjazd
2 zakręt
Salzburg:
Glocknerstraße,
northern ascent bend 2
PMOI-2-1723

Salzburg: Glocknerstraße, Nordrampe Kehre 2

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

„Freiwillige Arbeit“
im Konzentrationslager

„Dobrowolna praca“ w
obozie koncentracyjnym

‘Voluntary work’ in the
concentration camp

PMO-I-2-1726

Tirol: Innsbruck (Goldenes Dachl)

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Tirol: Innsbruck
(Goldenes Dachl)
Tyrol: Innsbruck
(Złoty Dach)
Tyrol: Innsbruck
(Golden Roof)
PMO-I-2-1726

Kniebeugen (eine häufige KZ-Strafe), bis zum Umfallen

Kniebeugen (częsta obozowa kara), aż do upadku

Knee bends (a common camp punishment), until you drop.

PMO-I-2-1727

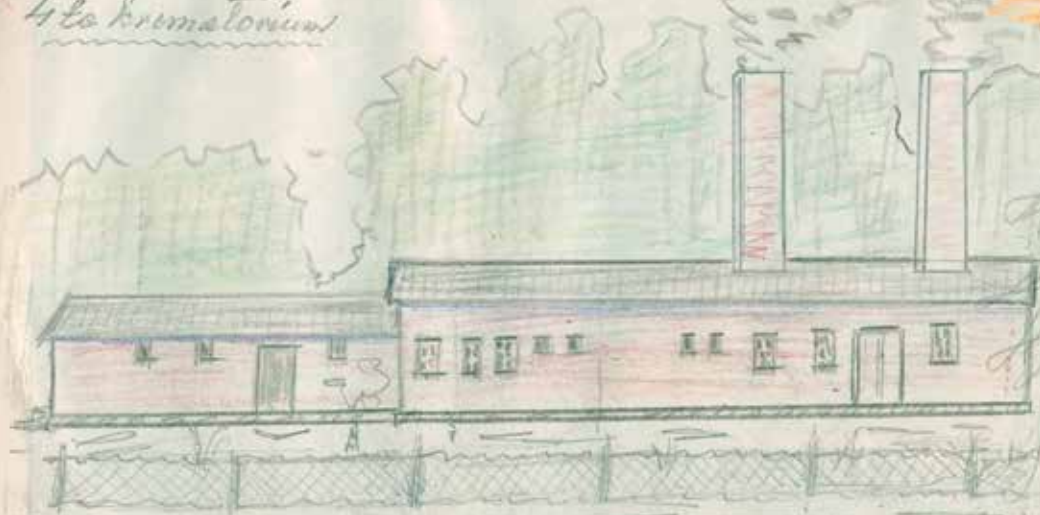

Vorarlberg: Bregenz

phot. Franz Walden, Wien, Österreichische Verkehrswerbung

Vorarlberg: Bregenz
Vorarlberg: Bregenz
Vorarlberg: Bregenz
PMO-I-2-1727

X Auschwitz II - Birkenau
4te Krematorium

Krematorium to zostało spalone w jesieni 1944 r. przez załogę
palaczy - (więźniów żydów) Sonderkommando - w czasie buntów,
w czasie walk zginęło kilku SSmanów i prawie całe Sonderkommando -
tylko kilku udało się uciec -

Auschwitz II-Birkenau,
4. Krematorium. Dieses
Krematorium wurde während
eines Aufstands im Herbst
1944 durch die Heiz-Mann-
schaft - (jüdische Gefangene)
das Sonderkommando -
niedergebrannt. Während
der Kämpfe kamen einige
SS-Leute und beinahe das
gesamte Sonderkommando
um; nur einigen gelang es
zu fliehen.

Auschwitz II-Birkenau, 4te
krematorium. Krematorium
to zostało spalone [w] w
jesieni 1944 r. przez załogę
palaczy - (więźniów żydów)
Sonderkommando - w czasie
buntów, w czasie walk zginęło
kilku SSmanów [i] i prawie
całe Sonderkommando -
tylko kilku udało się uciec.

Auschwitz II-Birkenau,
4th crematorium. This
crematorium was burnt
down during an uprising in
autumn 1944 by the heating
team - (Jewish prisoners)
the Sonderkommando.
Some SS men and nearly the
whole Sonderkommando were
killed during the fighting; only
a few managed to escape.

57648 - 8 - I - O W t

Nieder-Österreich: Hainburg an der Donau

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Nieder-Österreich:
Hainburg an der Donau
Dolna Austria:
Hainburg nad Dunajem
Lower Austria:
Hainburg an der Donau
PMOI-2-1728

KOMANDO

„ROLLWAGEN“

Transport

schick kamiliten

mi jedno kocię co siono tym
pojazdem kupy do krematorium

J. Maj
1945
Ebensee

„Rollwagen“-Transportkommando. Immer wieder wurden mit diesem Gefährt Leichen ins Krematorium befördert.

Komando „Rollwagen“ Transport. Niejednokrotnie wożono tym pojazdem trupy do krematorium.

‘Rollwagen’ transport labour detail. Frequently corpses were taken to the crematorium in this vehicle.

PMOI-2-1729

Burgenland: Zicksee mit Windmühle

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Burgenland: Zicksee
mit Windmühle
Burgenland: jez.
Zicksee z wiatrakiem
Burgenland: Lake
Zick with windmill
PMOI-2-1729

Blok nr. I Karnej Kompanii na starym obozie
Oświęcim - Brzezinka

ROK 1943
Kwiecien maj czerwiec

Block Nr. 1 der Strafkompanie im alten KZ, Auschwitz-Birkenau.
Das Jahr 1943,
April Mai Juni

Blok nr I Karnej Kompanii na starym obozie, Oświęcim-Brzezinka.
Rok 1943,
Kwiecien maj czerwiec

Block no.1 of the penal company in the old concentration camp, Auschwitz-Birkenau.
The year 1943,
April May June

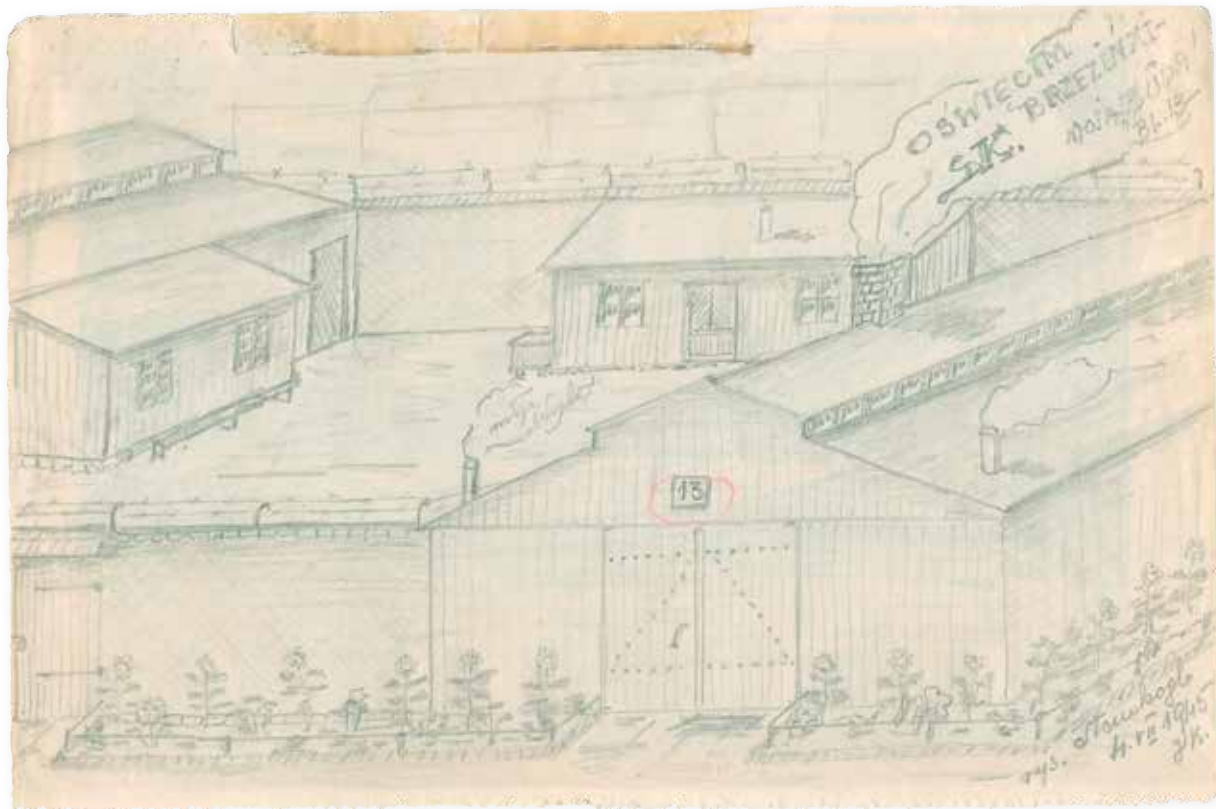
PMO-I-2-1730

Wien: Belvedere

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Wien: Belvedere
Wieder: Belweder
Vienna: Belvedere
PMO-I-2-1730

SK. (Strafkompanie)
von Auschwitz-Birkenau.
Meine Bude, Bl. 13

SK. Oświęcim-Brzezinka.
Moja Buda, Bl. 13

SK. (penal company)
of Auschwitz-Birkenau.
My hut, Bl. 13

Steiermark: Bad Aussee
Styria : Bad Aussee
Styria: Bad Aussee
PMO-I-2-1731

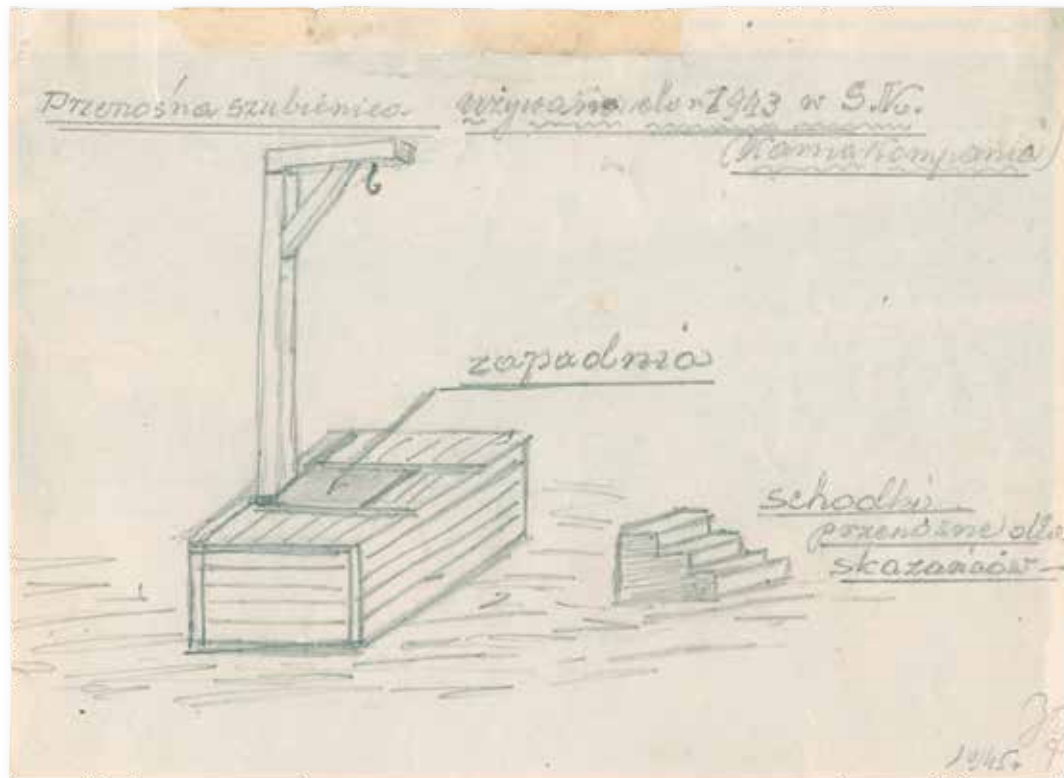
KZ „Strafsport“

Obozowy „sport“ „karny“

Camp 'penal sport'

Wien: Karlsplatz
Wiedeń: plac Karola
Vienna: Karlsplatz
PMO-2-1732

Mobiler Galgen, benutzt bis zum Jahr 1943 in der SK (Strafkompanie); Versenkung; mobile Treppen für die zum Tod Verurteilten

Przenośna szubienica używana do r. 1943 w S.K. (Karna Kompania); zapadnia; schodki przenośne dla skazańców

Mobile gallows, used until 1943 in the SK (penal company); trapdoor; mobile stairs for those condemned to death

PMO-I-1733

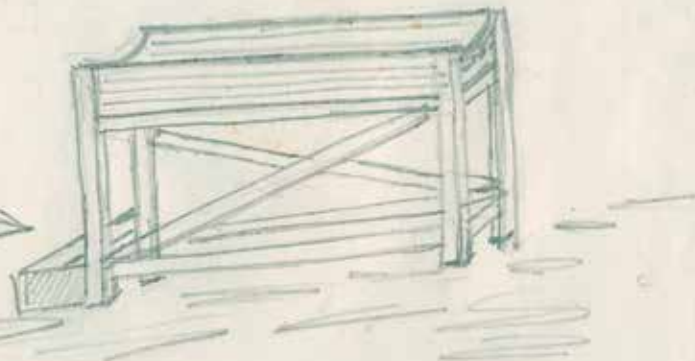
Nieder-Österreich: St. Pölten

phot. Österreichische Lichtbildstelle, Wien I.

Niederösterreich:
Sankt Pölten
Dolna Austria:
Sankt Pölten
Lower Austria:
St. Pölten
PMO-I-2-1733

X
KOZIOŁ do bicia więźniów (Auschwitz I)
w obozie konc. w Oświęcimiu (Auschwitz II)
oraz w Brzezince
r. 1940-1945-

skrzynka
na stopy →

Holzbock zum Schlagen
der Gefangenen im
Konzentrationslager in
Auschwitz (Auschwitz I)
und Birkenau (Auschwitz II),
1940-1945;
Kasten für die Füße

KOZIOŁ do bicia więźniów
(Auschwitz I) w obozie
konc.(entracyjnym) w
Oświęcimiu (Auschwitz II)
oraz w Brzezince, rok
1940-1945;
skrzynka na stopy

Wooden block for
beating the prisoners in
the concentration camp in
Oświęcim (Auschwitz I) and
Brzezinka (Auschwitz II),
1940-1945;
boxes for feet

Amstern, den 19. März 1846

Mein Liebes Mutter und Liebes Schwester Margare-
the! Euer Liebes Brief habe ich am 10. d. d. erhalten
erhalten, und bin mir sehr über Sie alle, daß Sie Brief
geschick sendet. Ich bin sehr glücklich und sehr
freudig, wenn Sie sich an Euch, und immer
schreiben, so wie Sie werden mir wohl sein. Ich habe, so
lange Zeit das schreiben, was ich mit Ihnen? Ich weiß
gerade nicht, ob Sie mir irgend etwas schreiben, wenn Sie
ich Handschrift der Eltern, die ich nicht an den
Herrn mit Ihnen? Ich habe schon gehört von dem
Lied, das Sie mir geschrieben, von zwei Wochen.
Sach und Sie geben festlich, und nicht alles gute
Eure und haben, was ich sehr sehr sehr
Ich habe nicht, allein in Ihnen. Was ich, so wie
bei anderen Frauen, schreiben, was ich sehr?

Sind bei Ihnen alle gesund, die ich sehr sehr
sehr sehr sehr, die ich sehr sehr sehr
schreiben, die ich sehr sehr sehr, was ich
in Ihnen? Ich weiß, die ich sehr sehr sehr
Brief, mit ganzem Herzen erhalten, für welche, und ich
sehr sehr sehr, die ich sehr sehr sehr
Freude, und bitte sehr sehr sehr sehr
Ihre Brief, was ich sehr sehr sehr
Bei uns ist keine Veränderung, was ich sehr
mir werden, so wie Sie schreiben, und sehr
schon im März. Ich weiß, die ich sehr sehr
Alle zusammen, die ich sehr sehr sehr
Ihre Liebe, und ich sehr sehr sehr für alle
gute Voranstellung und sehr sehr sehr
für die Dichtung, die ich sehr sehr sehr
andere Leute von Ihnen, die ich sehr sehr

JAN KUPIEC – EINE AUSCHWITZ-BIOGRAPHIE

Barbara Staudinger

Jan Kupiec, Juli 1945, APMO

Jan Kupiec, am 17. Februar 1904 in Zakopane in der Hohen Tatra geboren, war 35 Jahre alt, als mit dem Überfall Nazideutschlands auf Polen der Zweite Weltkrieg begann. Gemeinsam mit seinen fünf Brüdern war er im Abwehrkampf gegen das „Dritte Reich“ gestanden, bevor sie in Gefangenschaft gerieten. Konspirative Tätigkeit wurde den Brüdern vorgeworfen. Jan Kupiec kam in verschiedene Gefängnisse; seine letzte Station war das Gefängnis Montelupich in Krakau. Von dort wurden er und vier seiner Brüder als sogenannte „Schutzhäftlinge“ am 20. Juni 1940 mit dem ersten Transport von Krakau in das Konzentrationslager Auschwitz deportiert. Jan bekam die Häftlingsnummer 790, auf seiner Häftlingsuniform war der rote Winkel der politischen Gefangenen. Seine Brüder erhielten die fortlaufenden Nummern 791 (Józef), 792 (Bolesław), 793 (Władysław) und 794 (Karol), der jüngste Bruder, Antoni, wurde erst später nach Auschwitz deportiert, wo ihm die Häftlingsnummer 5908 zugeteilt wurde. Von den sechs Brüdern überlebten drei die Lagerzeit; Jan war einer von ihnen. Da es ihm, wie vielen anderen Überlebenden auch, wichtig war, Zeugnis über die Gräueltaten von Auschwitz abzulegen, verfasste er noch 1945, direkt nach seiner Befreiung im KZ Mauthausen-Ebensee seine

Erinnerungen, die er „Vaterland und Familie – Erinnerungen aus den Jahren 1939–1945“ nannte.¹

In seinen ersten Monaten im KZ Auschwitz war Jan Kupiec in einem der bereits bestehenden Backsteinbauten des „Stammlagers“ untergebracht. Er war 36 Jahre, für die Verhältnisse in Auschwitz ein bereits „alter“ Häftling. Dennoch hatte er Überlebenschancen: Als einer der ersten dort eingelieferten Häftlinge wurde er zunächst für den Auf- und Ausbau des Lagers gebraucht. Im November 1940 wurde er der Tischlereiwerkstätte zugeteilt, wo er die Musikinstrumente des Lagerorchesters reparierte – eine vergleichsweise „leichte“ Arbeit. Als politischer Häftling durfte er zudem ab Weihnachten 1940 Briefe schreiben und Pakete zu je einem Kilogramm erhalten. Die Eltern schickten den Brüdern Kuchen, Brot und etwas Fett. Etwa die Hälfte des Paketes kam, wie er berichtet, tatsächlich auch bei ihm an – dies war keine Ausnahme, da Pakete häufig geplündert wurden. Und er schrieb an seine Mutter – vorschriftsmäßig auf Deutsch –, dass er gesund sei und sich gut fühle. Etwas anderes durfte er nicht schreiben. Hunger und Mangel an allem setzten Jan Kupiec immer mehr zu. Im harten Winter 1940 wurde er „unpolitisch“, konstatierte er in seinen autobiografischen Aufzeich-

nungen, denn in Auschwitz ging es nur ums Überleben. Dennoch berichtet er von gegenseitiger Hilfe unter den polnischen Häftlingen und vom Widerstand. Jan Kupiec war Zeuge des Ausbaus des Lagers und der zunehmend schlechteren Bedingungen. Er schreibt über die „Muselmänner“, also jene dem Hungertod nahen Häftlinge, über das Lagerorchester, Krankheiten und Selektionen. Er berichtet vom Bau des Krematoriums, von Probevergasungen, vom Lagersport und von den „Prominenten“, also den privilegierten Funktionshäftlingen, und schließlich über den Besuch Heinrich Himmlers in Auschwitz im Frühjahr 1941. Im September 1941 arbeitete er in einem Außenkommando in den Fischteichen, wo er sich hin und wieder etwas zu Essen „organisieren“ konnte, wie die verbotene Beschaffung von Essen und Waren aller Art genannt wurde. Anfang Oktober 1941 wurde Jan Kupiec gemeinsam mit seinen Brüdern aus Auschwitz verlegt, eine Reise durch verschiedene Gefängnisse begann: Von Krakau über Zakopane, wo ein Bruder von der Gestapo ermordet wurde, nach Tarnów. Über ein Jahr verbrachten die Brüder in verschiedenen Gefängnissen, bevor sie im Spätherbst 1942 erneut nach Auschwitz deportiert wurden – diesmal in das inzwischen errichtete Vernichtungs-

lager Auschwitz-Birkenau. Im November 1942 wurde ein weiterer Bruder in Auschwitz ermordet. Birkenau traumatisierte auch Jan Kupiec schwer. In seinen Erinnerungen spricht er von Verzweiflung und Angst, von „schrecklichen Zuständen“, von den katastrophalen hygienischen Bedingungen und von seinem Leben im Männerlager. Hier erkrankte er an Typhus und wurde Zeuge der Liquidierung der Roma und Sinti und des „Theresienstädter Familienlagers“. Dass er neben all den Gräueln auch vom Lagerzirkus und vom Sport in Birkenau berichtet, verdeutlicht die Grausamkeit und absurde Widersprüchlichkeit des Alltags im Vernichtungslager. Immer wieder schrieb er seiner Mutter, dass es ihm gut gehe und er auf Post – seine einzige Verbindung zur Außenwelt – hoffe. Jan Kupiec blieb in Birkenau, bis die SS das Lager wegen der herannahenden „Roten Armee“ im Jänner 1945 evakuierte. Nun wurde er das erste Mal von seinen Brüdern getrennt. Sein Weg führte, wie der vieler anderer Häftlinge, nach Österreich in das KZ Mauthausen, wo er am 25. Jänner 1945 eintraf und die Häftlingsnummer 117.989 erhielt. Er wurde dem Außenlager Ebensee zugeteilt, wo die Häftlinge Stollen im Berg ausheben mussten. Jan Kupiec bezeichnet das KZ als „Todeslager“.

In Ebensee wurde er schließlich am 6. Mai 1945 durch amerikanische Truppen befreit. Dort, in Ebensee, schrieb er während seiner Rekonvaleszenz, auf Nachricht von seiner Familie wartend, den Großteil seiner über 240 Seiten umfassenden Erinnerungen an die Lagerzeit mit Hand auf Papierfetzen von Zementsäcken nieder. Später wurden seine Aufzeichnungen mit Schreibmaschine abgetippt und nach seinem Tod, am 29. März 1992, von seinem jüngsten Bruder Antoni dem Staatlichen Museum der Gedenkstätte Auschwitz-Birkenau übergeben. In Ebensee entstanden auch seine insgesamt 28, zum Teil kolorierte Skizzen, die Jan Kupiec auf die Rückseite von Postkarten mit touristischen Motiven aus Österreich zeichnete. 13 dieser Postkarten zeigen Szenen aus dem KZ Auschwitz. Sie wurden für die folgende Edition ausgewählt, da sie die Ambivalenz von Nähe und Ferne in der Beziehung der beiden Orte zueinander in einer Art verdeutlichen, wie es Worte nicht vermögen: Österreich und Auschwitz sind nur durch ein Blatt Papier getrennt, sind gleichzeitig nah und entfernt.

1 Archiv des Staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau / Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (APMO), Wspomnienia. Bd./t. 207 (Wsp./Kupiec/1121, Inv. Nr. 176316).

JAN KUPIEC – BIOGRAFIA OŚWIĘCIMSKA

Barbara Staudinger

Jan Kupiec, urodzony 17 lutego 1904 r. w Zakopanem, miał 35 lat, kiedy to wraz z napaścią hitlerowskich Niemiec na Polskę rozpoczęła się II wojna światowa. Wspólnie ze swoimi pięcioma braćmi brał udział w walce przeciwko III Rzeszy, zanim dostał się razem z nimi do niewoli. Wysunięto przeciwko nim zarzuty działalności konspiracyjnej. Jan przebywał w różnych więzieniach, z których ostatnim było Montelupich w Krakowie. 20 czerwca 1940 r. Jan oraz jego czterej bracia zostali stamtąd deportowani pierwszym transportem do obozu koncentracyjnego Auschwitz jako tzw. „więźniowie chronieni” („Schutzhäftlinge“). Jan otrzymał numer obozowy 790, a na jego ubraniu widniał czerwony trójkąt oznaczający więźnia politycznego. Jego bracia otrzymali kolejne numery: 791 (Józef), 792 (Bolesław), 793 (Władysław) i 794 (Karol). Najmłodszy z braci, Antoni, został deportowany do Auschwitz w późniejszym czasie i otrzymał numer więźnia 5908.

Z sześciu braci obóz koncentracyjny przeżyło trzech. Jan był jednym z nich. Istotnym dla Jana, jak i dla wielu innych osób, które przeżyły obóz koncentracyjny, było, by dać świadectwo okrucieństwu przeżytym w Auschwitz, toteż jeszcze w 1945 r., bezpośrednio po uwolnieniu z obozu koncentracyjnego Mauthausen-Ebensee, sporządził

wspomnienia, które nazwał „Ojczyzna i rodzina – wspomnienia z lat 1939–1945”¹.

Pierwsze miesiące w Auschwitz Jan Kupiec spędził w jednym z istniejących już w „obozie macierzystym” budynków z czerwonej cegły. Miał 36 lat, był już więc „starym” więźniem, jak na warunki obozowe. Pomimo to miał szanse na przeżycie – jako jeden z pierwszych więźniów w Auschwitz został początkowo przydzielony do prac związanych z rozbudową obozu. W listopadzie 1940 r. przydzielono go do warsztatu stolarskiego, gdzie naprawiał instrumenty muzyczne orkiestry obozowej, co oznaczało stosunkowo „lekką” pracę. Począwszy od Bożego Narodzenia 1940 r. wolno mu było, jako więźniowi politycznemu, pisywać listy i otrzymywać paczki do jednego kilograma. Rodzice posyłali braciom ciasto, chleb i trochę tłuszczu. Faktycznie docierała mniej więcej połowa paczek, jak relacjonował, co nie było wyjątkiem, gdyż paczki często płađrowano. Pisał też do swojej matki, zgodnie z przepisami po niemiecku, że jest zdrow i czuje się dobrze. Czegoś innego nie było mu wolno pisać.

Głód i brak wszystkiego dawały mu się coraz bardziej we znaki. W zimie 1940 r. stał się „apolityczny”, jak stwierdził w

1 Archiwum Państwowego Muzeum i Miejsca Pamięci Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (APMO), Wspomnienia. t. 207 (Wsp./Kupiec/1121, nr inw. 176316).

swoich notatkach autobiograficznych, ponieważ w Auschwitz chodziło li tylko o przeżycie. Pomimo to opowiada o wzajemnej pomocy między więźniami politycznymi i o ruchu oporu. Jak Kupiec był świadkiem rozbudowy obozu oraz pogarszania się warunków bytu. Piszze o „muzułmanach”, tzn. więźniach bliskich śmierci głodowej, o orkiestrze obozowej, chorobach i selekcjach. Opisuje budowę krematorium, pierwsze próby zagazowania, sport obozowy i „prominentów”, czyli uprzywilejowanych więźniów o nadanych funkcjach, jak również wizytę Heinricha Himmlera w Auschwitz w 1941 r. We wrześniu 1941 r. pracował w Aussenkommando – brygadzie więźniów, zatrudnionych poza terenem obozu głównego – przy stawach rybnych, gdzie czasami był w stanie „zorganizować” sobie coś do zjedzenia, jak określano zabroniony sposób zdobywania jedzenia i wszelkich innych towarów.

Z początkiem października Jan Kupiec i jego bracia zostali przeniesieni z Auschwitz. Rozpoczęła się tułaczka z jednego więzienia do drugiego – z Krakowa przez Zakopane, gdzie jeden z braci został zamordowany przez Gestapo, do Tarnowa. Przez ponad rok bracia przebywali w różnych więzieniach, zanim późną jesienią 1942 r. zostali ponownie deportowani do

Auschwitz, tym razem do powstałego w międzyczasie obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz-Birkenau. W listopadzie 1942 r. został zamordowany kolejny z braci. Czas spędzony w Birkenau był także dla Jana Kupca przeżyciem traumatycznym. W swych wspomnieniach pisze o desperacji i strachu, o „koszmarnym stanie rzeczy”, katastrofalnych warunkach higienicznych i o swoim życiu w obozie dla mężczyzn. Tu zachorował na tyfus i był świadkiem zagłady Romów i Sinti oraz likwidacji „rodzinnego obozu Theresienstadt”. Fakt, że Jan Kupiec w kontekście całego owego bestialstwa jest w stanie opowiadać o cyrku obozowym i sporcie w Birkenau, ukazuje tym bardziej wymiar okrucieństwa oraz absurdalną sprzeczność życia codziennego w obozie zagłady. Co jakiś czas pisywał do swojej matki, że ma się dobrze i z nadzieją oczekuje kolejnych listów, będących jego jedynym kontaktem ze światem zewnętrznym.

W Birkenau Jan Kupiec pozostał aż do momentu ewakuacji obozu z powodu nadchodzącej „Armii Czerwonej” w styczniu 1945 r. I tak po raz pierwszy został rozdzielony ze swymi braćmi. Jego i droga wielu jego towarzyszy niedoli wiodła do Austrii, do obozu koncentracyjnego Mauthausen, dokąd dotarł 25 stycznia

1945 r., otrzymując numer więźnia 117.989 i gdzie został przydzielony do podobozu Ebensee, w którym więźniowie musieli kopać sztolnie. Jan Kupiec określa ów obóz koncentracyjny mianem „obozu śmierci”. Z Ebensee został w końcu wyzwolony 6 maja 1945 r. przez amerykańskie oddziały. Tamże, w Ebensee, w czasie rekonwalescencji i oczekiwania na wiadomość od swojej rodziny, na skrawkach papieru pochodzących z worków cementu spisał odręcznie większość swych wspomnień obozowych, obejmujących 240 stron – jego notatki zostały później przepisane na maszynie, a po śmierci Jana 29 marca 1992 r. jego najmłodszy brat, Antoni, przekazał maszynopis Państwowemu Muzeum i Miejscu Pamięci Auschwitz-Birkenau.

W Ebensee powstało również w sumie 28 częściowo kolorowych szkiców, które Jan Kupiec narysował na odwrocie widokówek z fotografiami miejsc turystycznych w Austrii. 13 spośród nich ukazuje sceny z obozu koncentracyjnego Auschwitz. Zostały one wybrane do niniejszego wydania, ponieważ obrazują dwoistość bliskości i dali w relacji tych obydwu miejsc w sposób, którego słowa nie są w stanie wyrazić: Austria i Auschwitz są oddzielone od siebie kartką papieru; są jednocześnie sobie bliskie i dalekie.

JAN KUPIEC – AN AUSCHWITZ-BIOGRAPHY

Barbara Staudinger

Jan Kupiec, born on 17 February 1904 in Zakopane in the High Tatras, was 35 years old when, with Nazi Germany's attack on Poland, the Second World War broke out. Together with his five brothers, he fought in the defence against the 'Third Reich' before being taken prisoner. The brothers were accused of conspiratorial activities. Jan Kupiec passed through a number of prisons; his final stopping point was the Montelupich prison in Kraków.

On 20 June 1940, he and four of his brothers were deported from there as so-called 'protective custody prisoners' on the first transport from Kraków to the Auschwitz concentration camp. Jan was given prisoner number 790, his prison uniform bore the red triangle of a political prisoner. His brothers received the successive numbers 791 (Józef), 792 (Bolesław), 793 (Władysław) and 794 (Karol). The youngest brother, Antoni, was only later deported to Auschwitz, where he was given prisoner number 5908.

Of the six brothers, three survived the camps; Jan was one of them. Because for him, as for many other survivors, it was important to bear witness to the atrocities of Auschwitz, in 1945, immediately after being liberated from the Mauthausen-Ebensee concentration camp, he wrote

a memoir which he called 'Fatherland and Family – Memories of the years 1939–1945'.¹

During his first months in the Auschwitz concentration camp, Jan Kupiec was housed in one of the brick buildings already standing in the 'main camp'. He was aged 36, already an 'old' prisoner in Auschwitz terms. Nevertheless he had a chance of survival: As one of the first prisoners brought there, he was initially put to work building and expanding the camp. In November 1940 he was assigned to the carpentry workshops, where he repaired the musical instruments used by the camp orchestra – relatively 'lightweight' work. In addition, as a political prisoner, from Christmas 1940 onwards he was allowed to write letters and receive packages weighing up to 1kg. The parents sent the brothers cake, bread and some fat. Around half the packages did, he reports, actually reach him – this was not unusual, given that packages were regularly plundered. And he wrote to his mother – in German, as instructed – that he was healthy and felt well. Writing anything else was not permitted.

Hunger and general deprivation increasingly came to afflict Jan Kupiec. In the harsh

¹ Archive of the Auschwitz-Birkenau State Museum / Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (APMO), Wspomnienia. vol./t. 207 (Wsp./Kupiec/1121, inv. no. 176316).

winter of 1940 he became 'apolitical', he states in his autobiographical writings, for in Auschwitz only survival mattered. Nevertheless he writes of mutual assistance amongst the Polish prisoners and of resistance. Jan Kupiec witnessed the expansion of the camp and the worsening conditions. He writes of the 'Muselmänner', those prisoners near to starvation, of the camp orchestra, disease and selections. He reports on the building of the crematorium, on test gassings, on sport in the camp and on the 'prominents' – privileged prisoner functionaries – and finally on Heinrich Himmler's visit to Auschwitz in spring 1941. In September 1941 he was assigned to an external labour detail working at the fishponds, where now and then he was able to 'organise' himself something to eat, as procuring food or goods of any kind by forbidden means was known.

At the beginning of October 1941, Jan Kupiec was moved away from Auschwitz together with his brothers and a journey through several prisons began: from Kraków to Zakopane, where one brother was murdered by the Gestapo, to Tarnów. The brothers spent over a year in different prisons before being deported to Auschwitz again in the late autumn of

1942 – this time to the Auschwitz-Birkenau extermination camp, which had since been erected. In November 1942 another brother was murdered in Auschwitz.

Birkenau was deeply traumatic for Jan Kupiec as well. In his memoir he writes of fear and despair, of 'terrible conditions', of the catastrophic level of hygiene and of his life in the men's camp. Here he fell ill with typhus and was witness to the liquidation of the Roma and Sinti and the 'Theresienstadt Family Camp'. That alongside the sheer horror he also reports on the camp circus and on sport in Birkenau highlights the cruelty and absurd inconsistencies of everyday life in the extermination camp. Over and over again he wrote to his mother that he was well and that he hoped to receive post – his sole connection to the outside world.

Jan Kupiec remained in Birkenau until, with the approach of the 'Red Army', the SS evacuated the camp in January 1945. His path took him, as it did many other prisoners, to Austria and to the Mauthausen concentration camp, where he arrived on 25 January 1945 and was given prisoner number 117,989. He was assigned to the Ebensee sub-camp, where prisoners were forced to excavate tunnels

in the mountainside. Jan Kupiec described the concentration camp as a 'death camp'. On 6 May 1945 he was finally liberated in Ebensee by American troops.

There, in Ebensee, during his convalescence, waiting for news of his family, he wrote the greater part of his 240-page-plus memoir about his time in the camps by hand on scraps of paper from cement sacks. His notes were later typed up and, after his death on 29 March 1992, they were donated to the Auschwitz-Birkenau Memorial and State Museum by his youngest brother Antoni.

Ebensee was also where Jan Kupiec made a total of 28 sketches, some coloured, which he drew on the back of picture postcards of tourist sites in Austria. 13 of these postcards show scenes from the Auschwitz concentration camp. They have been selected for this edition because they highlight the ambivalence of proximity and distance in the relationship between these two places in a way that words could not: Austria and Auschwitz are divided by only a single sheet of paper; they are, at one and the same time, both near and far removed.

BESONDEREN DANK AN / SZCZEGÓLNIIE PRZYCZYNIŁI SIĘ DO NINIEJSZEJ EDYCJI /SPECIAL THANKS TO

Michael Doujak

Jan Kaplon

Estera Krisch

Wojciech Płosa

Agnieszka Sieradzka

Nationalfonds der Republik Österreich für Opfer des Nationalsozialismus

Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu

REDAKTION

Barbara Staudinger

ÜBERSETZUNG

Joanna White (Englisch), Monika Anna Sarkady (Polnisch)

GRAFIK

Haller & Haller

DRUCK

Remaprint Litteradruk

Finanziert aus den Mitteln des Nationalfonds der Republik Österreich für Opfer des Nationalsozialismus